

geznie számadását. Nekem csupán a reményem marad, hogy olvasok még Utasi

Csabától ennél sokkal jobbat. Hiszen nem a táalentum fogyatékos...

Fried István

LÁNCZ IRÉN: SZÓ, SZÖVEG, JELENTÉS. SZÖVEGTANI ÉS STILISZTIKAI ELEMZÉSEK

Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1994, 155 l.

A kötetben lévő dolgozatok voltaképpen megfelelnek a szokásos módszertani eljárásnak, amely szerint a stilisztikában az ún. stilisztikai elemzés révén az egyedi közlemények stílusáról és ezen túlmenően magáról a szöveg(közlemény)ről mint olyanról adható tudományos leírás (vö. Szabó Zoltán, *Szövegnyelvészet és stilisztika*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 54). Láncz Irén könyvének három fő fejezete némi elkülönítést tesz az elemzésben, először *A szöveg szerkezete* (5–33), majd *Jelentés és szöveg háttér* (35–75) címmel, végül *Nyelv és stílus* (77–153) főcím után közli a dolgozatokat, amelyeknek nagy többsége – amint erről tájékoztatás is van (154–155) – 1981 és 1993 között folyóiratokban jelent meg. – A dolgozatok csoportba tagolása nem jelez teljesen letisztult elméleti háttérrel, ugyanis például a szövegszerkezeti elemzés ugyanúgy az egyéni stílus mikéntjét hivatott a szerzőnél leírni, mint a harmadik csoportba tartozó tanulmányok bármelyike, jöllehet utóbbiaknak a „nyelv” és a „stílus” a jellemzőjük. A szövegszerkezeti jellemzők – ha vannak – ugyanúgy lehetnek egyéni stílmahordozók, mint a „nyelv” és a „stílus” körébe utalt jelenségek – amennyiben egyáltalán ezek is léteznek. A stilisztika határterületi tudomány lévén sok jelenséggel foglalkozik, Láncz Irén tanulmányai is ezt mutatják. E jelenségek nagy része nyelvi jelen-

ség. A szövegszerkezet fölépítése, a szójelentésnek a szöveg háttérbe való építése és a többi tárgyalt kérdéssel rendre a stilisztikumot hordozó, egyéni stíluselemeket kísérli meg föltárni a szerző.

A *Tömörkény István novelláinak szövegtani vizsgálata* című dolgozat a szövegnyelvészeti kategóriák némelyikének meglétét mutatja ki, amelyekkel ugyan a szövegelméletet valamelyest ismerő olvasó már tisztában lehet. Szerencsétlenebb dolog azonban, hogy a szövegtulajdonságoknak természetszerű megléte kutatási eredményként jelenik meg, példaképp: „A szereplők mellett több nyelvi elem (igék, személyragok) biztosítja a [novella]részek összetartozását” (12). A szereplők említése bármely szövegműben nyilvánvalóan a referenciális azonosság biztosítóka, az „igék, személyragok” bizonyára a grammatikai szövegösszetartást hordozzák. Nos: mindez természetes, stilisztikumot e téren bizonyos sajátosságok ugyan hordozhatnak, ám ilyenekről nem szól a tanulmányíró. A szemantikai szövegösszetartás körébe tartozhat a tartalomváró szavak említése (14–15), azonban nem tudhatni, Hadrovics László terminusáról van-e szó (*A funkcionális magyar mondatan alapjai*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969, 202. és passim) vagy miről, ugyanis a példák nem igazítják el az olvasót: „sok munkát végeztél e világi életben [...] A sok

(tárgyas alakban meg is ismétlődik) [?] e résznek a tartalomváró szava” (14). Hadrovicsnál az alárendelt összetett mondat jelentésviszonyaiban, például egy *nyugtalanította a tudat, hogy szerkesztésüében van tartalomváró szó, itt a tudat (milyen tudat?)*. Lánicz elemzésével nem lehet mire menni, maga a szerző is csupán ennyit tud summázni: „A kompozíció mint kifejezőeszköz mellett a valóság hű visszaadására törekvés határozza meg Tömörkény nyelvét is” (23), ami – bizonyos felfogásban – nyilvánvaló, illetőleg – más nézőpont(ok)-ból – semmitmondás.

Hasonlóképpen problematikus a *Mondatkapcsolások, konstrukciótípusok a Feleségem történetében* című dolgozat, melynek célja, hogy „rávilágítsunk arra, miképpen közelíti meg a regény nyelve a beszélt nyelv sajátosságait” (24). A dolgozatíró ebben Békési Imre munkáira hagyatkozik, egy őáltala elemzett szövegrészt be is mutat. Egyébként hibás lapszámot ad meg Békési könyvéből: „176., 177. o.”, helyesen: 182 (29); máskülönbén Békési szintén hibásan közli a Füst-regény lapszámát (207, helyesen: 206). A konstrukciótípusok kidolgozásakor Békési Imre (*A gondolkodás grammatikája*, Bp., Tankönyvkiadó, 1986), mint Tolcsvai Nagy Gábor rámutat, „hibásan viszi tovább axiomatikusan a grammatikai apparátust a szöveg szintjére” (Magyar Nyelv, 88 [1992], 359), ezért (egyéb okokat nem is érintve) azután az ún. konstrukciótípusok – például egy *mégse, mert, viszont, vagyis, mert* kötőszók kapcsolta szövegmondathalmaz – eleve használhatatlanok a stilsztikában. A konstrukciótípusok esszékből vannak kiemelve, másfajta szövegben az oksági és az ellentétes viszonyok korántsem tarthatók jellemzőnek (lásd Tolcsvai

Nagy, *i. m.*, 358). Az a néhány rövid elemzés, melyet a Füst-regényből Lánicz Irén bemutat, nem igazolja végkövetkeztetését: „Az író szövegalkotásának jellemzőit ragadhatjuk meg a konstrukciók vizsgálatával” (33). A szóban lévő Füst Milán-regény stílusát mondattani szempontból alighanem a regény kommunikatív nyelvhasználati formájában meglévő megnyilatkozástípusok föltárásával lehetne csak érdemben vizsgálni, amely vizsgálathoz nagy segítség lehetne Németh T. Enikőnek az e tárgykörrel érintkező könyve (*A szóbeli diskurzusok megnyilatkozáspéldá nyokra tagolása*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1996), ugyanis a leíró mondattani keret, amelynek alapján Lánicz Irén szintén teszt némi kísérletet erre, önmagában szintén alkalmatlannak látszik. Feltehető, hogy Lánicz maga is észrevette ezt, ezért kísérletezett a konstrukciótípusokkal.

A könyv tanulmányainak második csoportja Krúdy regényei és József Attila és groteszkjei kapcsán jobbára (szó)jelentés-tani vizsgálódásokat tartalmaz. A *Magjellelű és kontextuális szemák a Krúdy-regényekben* című munka jobbára a jelentésjegyekre építő szemantika alapján, továbbá Tzvetan Todorovot követve nyújt rövid áttekintést a metaforáról, a metonímiáról Károly Sándor *Általános és magyar jelentéstanát* (Bp., Akadémiai Kiadó, 1970) is felhasználva, s a Krúdy-anyag inkább csupán illusztráció marad. Ugyan a színekdochéval, például létrejöttében, leírható a metafora, ám a befogadás, a hatás szempontjából aligha, a szóképek ontogenezisének ellentmond az újretorikus felfogás, hiszen más a metafora elemzése és használata, vö. Fónagy Iván: *Metafora*, VilLex, VIII, 1982, 318. – A dolgozat lábjegyzetben említi Kemény Gábornak

Krúdy képköltéséről című munkáját (42) mint olyant, amely más jellegű. Valóban az, s tegyük hozzá Keménynek későbbi, *Képekbe menekülő élet: Krúdy Gyula képköltéséről és a nyelvi kép stilisztikájáról* (Bp., Balassi Kiadó, 1993) című monográfiáját, ez ugyancsak magas színvonalon tárgyalja Krúdy stílusát. Lánosz dolgozatai 1981-ből valók ugyan, de már akkortájt is nagyobb hozadékra lehetne nála Kemény Gábor említett és nem említett tanulmányainak.

A harmadik dolgozatsorozat a könyvben a naturalizmus nyelvével, Tersánszky Józsi Jenő és Juhász Ferenc nyelvvel foglalkozik, továbbá a vajdasági magyar irodalom képviselőivel: Szenteleky Kornéllal, Szirmai Károllyal és Herczeg Jánossal. A naturalizmus kapcsán a szerző Bródy-novellákat elemez, voltaképpen a stilisztikai kézikönyvek kategóriáinak megfelelően és jobbra a szóhasználatra összpontosítva. Így a szóhangulattól a nyelvjárásiasságig több minden megemlítődik, aminek stílushatása van vagy lehet. Az eljárás az impresszionista stilisztikaé: „Kellemes hangulatot biztosítanak azonban a szavak – jelentésükből és hangalakjukból adódóan – a következő novellarészletben: »A partok figyelme, a hegyek tekintete, az ég vöröslő azúrja mind a folyamba nézett. Mind csak érte volt. Ilyenkor tavasszal, napnyugtakor, az élettől duzzadó, kacér és rejtelmes Dunába szerelmes az egész tájék [...]«” (87). A kutató saját benyomásait máskor is számos esetben hasonlóképp valamilyen nyelvi jelenséghez köti, így a főnévi igenevek „elvonatkoztatnak, de feszültséget is te-

remtenek, és hangsúlyosabbá teszik a mondanivalót, hatásukat csak növeli halmozásuk” (85); azután: „Az író a szereplők leírásakor is megragadják a színek” (88); továbbá: „A fehér és fekete játékát figyelhetjük meg” (uo.). Végül is ugyanaz a nyelvi elem a legkülönfélébb hatású lesz. *A nyelvi jelek stilisztikai funkciója Szenteleky Kornél műveiben* című dolgozatában Lánosz szerint a főnévi igeneveknek „összegző tulajdonságuk van” (100), élekitenek, sűrítnek, fokoznak, feszültséget és általános érvényűséget teremtenek. Mindezt a szerző voltaképpen *A magyar stilisztika vázlatából* meríti (szerk. Terestyéni Ferenc, Bp., Tankönyvkiadó, 1958), melyben efféle jellemzők mintagyanánt vannak felsorolva, illetően általánosításuk nem meggyőző (egyébről nem szólva). – Az e fejezetben lévő többi dolgozatról is hasonló vélemény alakítható ki, azaz a tanulmányíró a tárgyköréhez tartozó szakirodalomhoz mintegy példátarat nyújt különböző íróktól. Talán a legönállóbb a Juhász Ferenc költői nyelvben lévő szóösszetételek vizsgálata, ugyanakkor meglepő, hogy a dolgozatban említés sincsen Danyi Magdolna *Paul Celan (metaforikus) főnévi szóösszetételeinek értelmezéséhez* (Újvidék, 1988) című disszertációjáról, illetően a Juhász Ferenc-i szóösszetételek metaforikusságáról.

A stílusvizsgálat hagyományát némelykor újabb kutatások eredményeivel ötvöző dolgozatok kevésbé módosítják a szöveg-tani és stilisztikai elemzésről kialakult képet.

Büky László